

Λόγιοι Αγιορείτες

Σε έναν τόπο αναχώρησης, άσκησης και προσευχής όπως το Άγιον Όρος, η λογιοσύνη μοιάζει κατ' αρχήν να είναι εκ περισού. Κι όμως, η εμπληματική παρουσία και εμφαντική επίδραση μιας λόγιας προσωπικότητας όπως ο άγιος Αθανάσιος ο Αθωνίτης, διδάσκαλος στην Κωνσταντινούπολη, καλλιγράφος και συλλέκτης βιβλίων, κατέστησε την βυζαντινή λογιοσύνη πρότυπο των αγιορειτικών κοινοβίων που ακολούθησαν την ίδρυση της Μεγίστης Λαύρας. Το φαινόμενο της αγιορειτικής λογιοσύνης εκφράζεται με τη συγγραφή ή αντιγραφή όχι μόνο εκκλησιαστικών και πατερικών κειμένων αλλά και έργων της λεγόμενης «θύραθεν» γραμματείας. Και εκπροσωπείται από πρώτης τάξεως λογίους, ξεκινώντας από τον κύκλο των συνοδοιπόρων και μαθητών του Αθανασίου, τους Ίβηρες λογίους σκαπανείς του αγιορειτικού μοναχισμού του 10^{ου} αιώνα, και φτάνοντας ως τις λόγιες προσωπικότητες που δρασκελούν το διάσελο του 19^{ου}-20^{ου} αιώνα, διαγράφοντας την σύγχρονη μορφή του Αγίου Όρους. Αλέξανδρος Ευμορφόπουλος, Μελχισεδέκ Βατοπαιδινός, Γεράσιμος Συμυράκης, Κοσμάς Βλάχος, Ευλόγιος Κουρίλας, κ.ά.

Ενδιάμεσα παρεμβάλλονται, υπέροχοι σηματοωροί στο θαυμαστό αρμένισμα της αγιορείτικης λογιοσύνης, ο Γρηγόριος ο Παλαμάς, ο Φιλόθεος ο Κόκκινος, ο Παχώμιος Ρουσάνος, ο Μάξιμος ο Γραικός ο φωτιστής των Ρώσων, ο Διονύσιος ο εκ Φουρνά, ο Καϊσάριος Δαπόντες, ο Νικόδημος ο Αγιορείτης, ο Παΐσιος Βελτισκόφσκι και τόσο άλλοι, που απαρτίζουν το πλήρωμα αυτής της χιλιόχρονης πνευματικής εποποιίας.

Αγιορειτικές Βιβλιοθήκες

Εγκατεστημένη εξαρχής σε χωρική συνάφεια με το κελλί του, η προσωπική βιβλιοθήκη του αγίου Αθανασίου του Αθωνίτη αποτέλεσε τον πυρήνα της πλουσιότατης βιβλιοθήκης της Μεγίστης Λαύρας. Ακολουθώντας το παράδειγμά του και οι υπόλοιπες Μονές δημιούργησαν σημαντικές βιβλιοθήκες, που αρχικά στεγάζονταν συνήθως σε διαμερίσματα του καθολικού, ενώ αργότερα, καθώς ο αριθμός των βιβλίων μεγάλωνε, αλλά και για λόγους πυρασφάλειας, μεταφέρονταν σε άλλους χώρους, στις πτέρυγες και στους πύργους, συχνά μαζί με το σκευοφυλάκιο και το αρχείο.

Παρά τις επανειλημμένες αφαμιξείες διά των οποίων εμπλουτίσθηκαν οι μεγαλύτερες βιβλιοθήκες της Δύσης και της Ρωσίας, οι βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους εξακολουθούν να διαθέτουν πολλά από τα ωραιότερα ελληνικά χειρόγραφα παγκοσμίως. Πέρα από την ποιότητα, το μέγεθος σε απόλυτους αριθμούς των χειρογράφων που φυλάσσονται στις βιβλιοθήκες του Αγίου Όρους υπολογίζεται σε περίπου 15.000, όταν οι δύο μεγαλύτερες

συλλογές ελληνικών χειρογράφων της Ευρώπης, του Βατικανού και της Εθνικής Βιβλιοθήκης των Παρισίων, δεν ξεπερνούν και οι δύο μαζί τις 10.000.

Αλλά αν το μεγαλύτερο μέρος των αγιορειτικών χειρογράφων είναι ελληνικά, δεν είναι καθόλου αμελητέες και οι ξενόγλωσσες συλλογές. Τα περίπου 100 γεωργιανά περγαμνά χειρόγραφα της Μονής Ιβήρων αποτελούν την μεγαλύτερη συλλογή γεωργιανών χειρογράφων παγκοσμίως εκτός Γεωργίας, ενώ ξεπερνούν κατά πολύ τα 1.000, περγαμνά και χαρτώα, τα σλαβικά χειρόγραφα που φυλάσσονται στις βιβλιοθήκες της Μονής Χίλανδαρίου, της Μονής Ζωγράφου, της Μονής Αγίου Παντελεήμονος και σε άλλες βιβλιοθήκες μοναστηριών και σκηνών. Επίσης ένας μεγάλος αριθμός ρουμανικών χειρογράφων φυλάσσονται στις σκήτες του Τιμίου Προδρόμου και του Αγίου Δημητρίου (Σκήτη του Λάκκου), καθώς και σε αρκετές βιβλιοθήκες μοναστηριών και κελιών, ενώ δεν λείπουν και τα λατινικά και αραβικά χειρόγραφα.

Αγιορειτική Βιβλιοδεσία

Από το 1930 ως σήμερα (με μία διακοπή λόγω των εθνικών περιπετειών, 1940-1953) η Αθωνιάδα διάγει αναδιοργανωμένη την τρίτη περίοδο της ζωής της, στεγαζόμενη σε μία πολυώροφη εξωτερική πτέρυγα που συνάπτεται στην νοτιοανατολική γωνία του περιβόλου της Βατοπαιδινής Σκήτης του Αγίου Ανδρέα, στις βόρειες παρυφές των Καρυών. Η εκπαίδευση που προσφέρεται στους πενήντα περίπου μαθητές ακολουθεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Μέσης Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας, ενισχυμένο όμως με επιπλέον ώρες θεολογικών μαθημάτων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται η αγιογραφία και η ψαλτική. Από τους 14 καθηγητές οι τρεις είναι ιερομόναχοι.

Στην παρούσα Έκθεση προσφέρεται η δυνατότητα στο κοινό να παρατηρήσει χαρακτηριστικά δείγματα αγιογραφίας των μαθητών της Αθωνιάδας, παλαιότερων και σύγχρονων, και να διαπιστώσει τόσο την συνέχεια της βυζαντινής εικονογραφικής παράδοσης που εξασφαλίζεται από την εμπνευσμένη διδασκαλία καλών Αγιορειτών ζωγράφων, όσο και την καλλιτεχνική ποιότητα των παραγόμενων έργων.

Πολλοί από τους παλαιότερους μαθητές/δημιουργούς των έργων αυτών υπηρετούν σήμερα με πνευματική εγρήγορση, με καλλιτεχνική επάρκεια και με επαγγελματική συνείδηση, στο Άγιον Όρος και στον κόσμο, την τέχνη της βυζαντινής αγιογραφίας που διδάχθηκαν κατά την φοίτησή τους στην Αθωνιάδα Εκκλησιαστική Ακαδημία.

Αθωνιάδα Εκκλησιαστική Ακαδημία

Αν και οι πρώτες προσπάθειες για την ίδρυση σχολείου ή σχολής στο Άγιον Όρος ανάγονται στον 17^ο αιώνα, η πρώτη οργανωμένη λειτουργία Σχολής, της περίφημης Αθωνιάδος, χρονολογείται στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, όταν με αιγίλλιο του τον Ιούλιο του 1753 ο πατριάρχης Κύριλλος Ε΄ διορίζει ως σχολάρχη της τον δόκιμο και φημισμένο διδασκαλο του γένους Ευγένιο Βούλγαρη. Την ίδια περίοδο χρονολογείται και η ανέγερση κτιρίου, πλησίον της μονής Βατοπαιδίου, το οποίο θα στεγάζε την Αθωνιάδα Σχολή. Το πρόγραμμα των μαθημάτων περιλάμβανε Λογική, Φιλοσοφία, Μαθηματικά και Μεταφυσική, ενώ διδάσκονταν και λατινικά. Η σχολαρχία του Βούλγαρη ως το 1759 είχε ευεργετικά αποτελέσματα για τη φήμη και τη λειτουργία της Σχολής, οι μαθητές της οποίας είχαν ανέλθει στους 200 περίπου.

Αγιογραφική παράδοση στην Αθωνιάδα

Από το 1930 ως σήμερα (με μία διακοπή λόγω των εθνικών περιπετειών, 1940-1953) η Αθωνιάδα διάγει αναδιοργανωμένη την τρίτη περίοδο της ζωής της, στεγαζόμενη σε μία πολυώροφη εξωτερική πτέρυγα που συνάπτεται στην νοτιοανατολική γωνία του περιβόλου της Βατοπαιδινής Σκήτης του Αγίου Ανδρέα, στις βόρειες παρυφές των Καρυών. Η εκπαίδευση που προσφέρεται στους πενήντα περίπου μαθητές ακολουθεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Μέσης Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας, ενισχυμένο όμως με επιπλέον ώρες θεολογικών μαθημάτων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται η αγιογραφία και η ψαλτική. Από τους 14 καθηγητές οι τρεις είναι ιερομόναχοι.

Στην παρούσα Έκθεση προσφέρεται η δυνατότητα στο κοινό να παρατηρήσει χαρακτηριστικά δείγματα αγιογραφίας των μαθητών της Αθωνιάδας, παλαιότερων και σύγχρονων, και να διαπιστώσει τόσο την συνέχεια της βυζαντινής εικονογραφικής παράδοσης που εξασφαλίζεται από την εμπνευσμένη διδασκαλία καλών Αγιορειτών ζωγράφων, όσο και την καλλιτεχνική ποιότητα των παραγόμενων έργων.

Πολλοί από τους παλαιότερους μαθητές/δημιουργούς των έργων αυτών υπηρετούν σήμερα με πνευματική εγρήγορση, με καλλιτεχνική επάρκεια και με επαγγελματική συνείδηση, στο Άγιον Όρος και στον κόσμο, την τέχνη της βυζαντινής αγιογραφίας που διδάχθηκαν κατά την φοίτησή τους στην Αθωνιάδα Εκκλησιαστική Ακαδημία.

Αγιορειτικό Τυπογραφείο

Το πρώτο τυπογραφείο του Αγίου Όρους λειτούργησε στην Μεγίστη Λαύρα στα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Το 1759 εκδίδεται εκεί «συνδρομή και δαπάνη του Πανοσιωτάτου Αρχιμανδρίτου της Μεγίστης Λαύρας Κυρίου Κοσμά επιδαιούριου» ένα και μοναδικό βιβλίο: «Εκλογή του Ψαλτηρίου παντός». Το τυπογραφείο αυτό δεν ευδοκίμησε και, όπως φαίνεται, διαλύθηκε στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Μία δεύτερη αγιορείτικη έκδοση, η «Αθωνιάς», σύνομη περιγραφή του Αγίου Όρους, που τυπώθηκε έναν αιώνα αργότερα, το 1863, αποδόθηκε στην ανασύσταση του Λαυριωτικού τυπογραφείου από τον ηγούμενο της Μονής Αγίου Παύλου, Σωφρόνιο Καλλιγά. Όμως, σύμφωνα με νεώτερη έρευνα, το βιβλίο αυτό τυπώθηκε στη Σμύρνη.

Η δεύτερη περίοδος της αγιορειτικής τυπογραφίας εγκαينιάζεται το 1930 στις Καρυές, όπου εγκαθίσταται το «Καλλιτεχνικόν Τυπογραφείον της Ιεράς Κοινότητος», ή «Αγιορειτικόν Τυπογραφείον», στο κατεδαφισμένο σήμερα λαυριωτικό κελλί του Αγ. Αθανασίου, το οποίο γεινιάζε με το Πρωτότο από νότου. Ιδιοκτήτης και διευθυντής του ήταν ο μοναχός Νεκτάριος Κατσάρος. Τον τελευταίο χρόνο της λειτουργίας του μετατεγίστηκε στο Σιμωνοπετρίτικο κελλί του Αγ. Γεωργίου «του Καλαθά». Το επίπεδο πιεστήριο του «Αγιορειτικού Τυπογραφείου», που κατασκευάστηκε στη Γερμανία το 1882, ήταν το πρώτο πιεστήριο της εφημερίδας «Ακρόπολις» των Αθηνών.

Από τις εκδόσεις του τυπογραφείου αυτού έχουν συγκεντρωθεί μέχρι σήμερα σαράντα περίπου βιβλία, φυλλάδια και μονόφυλλα, αγγελίες, αποδείξεις και άλλο υλικό, που μαζί με το πιεστήριο, τα κλισέ και τα κοσμήματα, είναι ένα μουσειακό σύνολο που αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο για τη νεώτερη αγιορειτική ιστορία. Το πιεστήριο και το αρχείο στεγάζονται σήμερα στο Σιμωνοπετρίτικο κονάκι των Καρυών.

